

Практичні аспекти проблеми підготовленості батьків до виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку

*Н. В. Стаднік, Ю. О. Волинець

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: n.stadnik@kubg.edu.ua

Paper received 25.01.18; Revised 28.01.18; Accepted for publication 28.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-155VI65-12>

Анотація. У статті розглянуто проблему підготовленості батьків до виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності. Визначено та досліджено критерії, показники та рівні підготовленості батьків до виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку. Розкрито зміст роботи з батьками згідно з розробленою програмою «Взаємодія сім'ї та дошкільного навчального закладу у вихованні відповідальності у дітей старшого дошкільного віку».

Ключові слова: відповідальність, діти старшого дошкільного віку, підготовленість батьків до виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності, критерії, показники, рівні підготовленості батьків до виховання відповідальності у дитини старшого дошкільного віку.

Вступ. Успіх трансформаційних процесів, характерних для сучасного українського суспільства, значною мірою визначається тим, наскільки суспільство буде сприяти вихованню людини в дусі гуманізму, формуванню в неї моральних цінностей: великодушності, доброти, взаємодопомоги, почуття справедливості, відповідальності.

Державні документи: Закон України «Про дошкільну освіту», «Концепція розвитку дошкільної освіти на 2015-2016 рр.», Базовий компонент дошкільної освіти, програма «Впевнений старт», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкільля» акцентують увагу на пріоритетність виховання відповідальності.

Короткий огляд публікацій за темою. У працях Л. Канішевської, О. Кононко, Т. Куниці, В. Остринської, М. Савчина, І. Сопівник, Л. Татомир та інших відповідальна особистість характеризується як така, що усвідомлено приймає моральні вимоги і норми як принципи і норми власної поведінки, має почуття морального обов'язку.

Однак такий аспект проблеми, як підготовленість батьків до виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку відповідальності не знайшов достатнього висвітлення.

Мета статті полягає у дослідженні підготовленості батьків до виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності та характеристики запровадженої програми «Взаємодія сім'ї та дошкільного навчального закладу у вихованні відповідальності у дітей старшого дошкільного віку».

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення, систематизація, анкетування, індивідуальні бесіди.

Результати та їх обговорення. Одним із теоретичних підходів щодо вивчення готовності є трактування її як підготовленості у безпосередньому зв'язку з формуванням та вдосконаленням психічних процесів, станів особистості, що є необхідними для успішного виконання діяльності [1].

За допомогою розроблених анкет та індивідуальних бесід оцінювали підготовленість батьків до виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності [2].

Основними критеріями підготовленості батьків до виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності були визначені:

– усвідомлення сутності відповідальності й налаштованість на її виховання в дочки / сина (показники: знання сутності відповідальності і ознак її прояву дитиною старшого дошкільного віку, позитивне ставлення до виховання в дитини відповідальності, розуміння своєї ролі у цьому процесі);

– запровадження в сім'ї для дитини певних обов'язків (показники: покладання на дитину певних обов'язків у сім'ї, контроль (види контролю) за їх виконанням, труднощі у вихованні в дитини відповідальності);

– використання батьками доцільних з педагогічного погляду форм і методів виховання в дитини відповідальності (показники: способи виховання у дитини відповідальності, методи заохочення і покарання щодо виконання покладених на дитину обов'язків).

Оцінка підготовленості батьків до виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності проводилася за наступною методикою. Правильні (з теоретичного і практичного погляду) відповіді на запитання анкет, а також ті, які були одержані внаслідок проведених бесід, оцінювалися 4 балами; правильні, але не повні – 3 балами; такі, що мали деякі неточності, розбіжності, свідчили про несистематичність, деяку хибність виховних впливів – 2 балами; помилкові, негативні за змістом – 1 балом.

Найвищий бал, який могли набрати респонденти, дорівнював 80 балів, найнижчий – 20 балів. Батьки, які одержували бали в проміжку від 20 до 35 балів відносилися нами до низького рівня підготовленості до виховання в дитини старшого дошкільного віку відповідальності; в проміжку від 36 до 50 балів – до середнього; в проміжку від 51 до 65 балів – до оптимального; в проміжку від 66 до 80 балів – до високого рівня сформованості досліджуваної якості.

Грунтуючись на такому підході, схарактеризували чотири групи батьків, кожна з яких відповідала певному рівню підготовленості до виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності: низькому, середньому, оптимальному, високому.

Оптимальний рівень, зафіксований у 25,6% батьків, засвідчував про їхнє розуміння сутності відповідальності й важливості її виховання в дитини у сім'ї. Водно-

час окремі недоліки, виявлені в цих батьків у процесі констатувального етапу експерименту, певною мірою гальмують набуття дитиною показників вихованості відповідальності за визначеними нами компонентами [2].

Середній рівень підготовленості до виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності виявили 27,4% батьків.

До низького рівня підготовленості віднесли групу батьків, чисельність якої у відсотковому відношенні склала 34,8%. Це засвідчує, що майже третина сімей не надає належної уваги цим питанням або вирішує їх непедагогічними методами.

Найменшою (12,2%) виявилася група, до якої увійшли батьки, які за сукупністю результатів діагностики були віднесені нами до високого рівня підготовленості до виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності.

Інформаційно-просвітницька робота з батьками ґрунтувалася на розробленій нами програмі «Взаємодія сім'ї та дошкільного навчального закладу у вихованні відповідальності у дітей старшого дошкільного віку», яка включала 7 тем («Старші дошкільники: особливості психофізичного та морального розвитку», «Відповідальність: сутність, значення, методи виховання», «Батьківський авторитет», «Заохочення і покарання дітей у сім'ї», «Батьківські вимоги та їх вплив на формування і розвиток дитини старшого дошкільного віку», «Причини й способи подолання конфліктів між батьками і дітьми», «Сімейне спілкування»).

Завдання програми: ознайомлення батьків з особливостями формування та розвитку дітей старшого дошкільного віку; надання інформації щодо сутності відповідальності як моральної якості особистості дитини; надання батькам допомоги в створенні позитивного внутрішньосімейного мікроклімату як передумови виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності; формування в батьків умінь і навичок вибору оптимальних способів виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності, подолання наявних негативних проявів; проблемне й тематичне консультування.

Форми роботи: колективні, групові, індивідуальні.

Методи роботи: лекції, бесіди, тренінги, практики, різні види інтерактивної діяльності [3].

Наведемо зміст окремих видів роботи з батьками за темами програми.

Опрацювання теми «Відповідальність: сутність, значення, методи виховання» проводилося з усіма батьками. Необхідність цього зумовлювалася тим, що навіть у сім'ях, які були віднесені нами до високого рівня підготовленості до виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності, іноді виникають проблеми в цьому плані, дорослі не завжди впевнені в правомірності своїх дій, побоюються покладати на дитину (зважаючи на її вік) ті чи інші обов'язки.

На початку заняття розкривали сутність поняття «відповідальність», звертали увагу на значення цієї якості в житті дитини старшого дошкільного віку. Розповідаючи про відповідальність та безвідповідальність дитини, особливості прояву цих якостей дітьми старшого дошкільного віку, просили батьків дати відповіді на такі запитання:

1. Пригадайте й охарактеризуйте стан вашої дитини (мова, вчинки, почуття і настрої, результати дій), коли вона стикнулася із справжніми труднощами.

2. Чи часто ваша дитина намагається подолати труднощі самостійно? Як вона це робить?

3. Які труднощі найчастіше переборює ваша дитина, з якими не вправляється?

4. Як ваша дитина ставиться до позбавлення її від труднощів (батьками, старшими)?

5. Які у вас виникають почуття, коли ви бачите, що дитина намагається подолати труднощі, але не може цього зробити? Якими є ваші дії?

У процесі такого опитування покладалися не лише на бажання самих батьків висловитися – характерні ознаки представників груп оптимального і високого рівня. Всіляко намагалися залучити до обговорення тих батьків, які належали до середнього й, особливо, низького рівня. Щодо останніх, вони відчували серйозні утруднення, не в усіх випадках могли визначитися, відповідаючи на запитання. Не помітно було й прагнення висловити свою думку. Проте, залучаючись до такої роботи і не бажаючи показати свою повну необізнаність з питаннями, винесеними на обговорення, ці батьки намагалися винайти відповіді хоча б на деякі з них.

Для груп батьків з низьким рівнем підготовленості до виховання у дитини відповідальності було проведено консультацію по роз'ясненню сутності поставлених запитань і важливості врахування цих аспектів у вихованні в дитини старшого дошкільного віку відповідальності. Для батьків з цієї групи були проведені індивідуальні консультації за згаданою тематикою, особливо за останнім запитанням.

Активізації батьків, підвищенню їхньої обізнаності з проблемою виховання у дитини старшого дошкільного віку відповідальності сприяло залучення до обговорення проблемних ситуацій.

Проблемна ситуація – це спеціально дібрана (розроблена) система життєвих ситуацій, які вимагають самостійного розв'язання моральної проблеми. Ситуація стає проблемною, якщо виникає невідповідність між тим, чого людина хоче, і тим, що вона дійсно може, опинившись у даних обставинах.

Проблемні ситуації розв'язувалися як шляхом обговорення, так і шляхом розігрування їхнього сюжету, коли батьки брали на себе певні ролі обов'язки.

Основними етапами такої гри виступали: підготовчий (формулювання теми, розробка сценарію); визначення мети, яка конкретизувала матеріал, що потребував закріплення в процесі ігрової діяльності; характеристика вихідної ситуації ігрового комплексу, умов (правил) гри; визначення складу учасників, їхніх ролей; розробка системи стимулювання активності та інтересу; підготовка сценарію, в межах якого розроблялася процедура проведення гри, визначалися умови розміщення учасників та тривалості гри; проведення гри; підведення підсумків (з обов'язковим залученням до цього батьків), виявлення недоліків.

На початкових етапах роботи найбільш активними учасниками розв'язання і розігрування проблемних ситуацій були батьки високого й оптимального рівнів підготовленості до виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності. Однак поступово до та-

кого виду діяльності залучалися й батьки, віднесені за результатами констатувального етапу експерименту до середнього і низького рівнів досліджуваних якостей. Передумовою цього часто виступала незгода батьків цих типологічних груп з думками, які висловлювалися іншими учасниками, намагання довести правомірність своєї точки зору. У процесі спільного обговорення батьки, чії позиції мали хибний характер, мали можливість пересвідчитися в неправомірності своїх поглядів, набути знань про педагогічно доцільні дії виходу з проблемних ситуацій.

У ході заняття батьків ознайомлювали з деякими загальними принципами, яких необхідно дотримуватися у вихованні в дитини старшого дошкільного віку відповідальності:

- 1) заохочувати ініціативу і самостійність;
- 2) надавати дитині можливості для прояву своїх здібностей;
- 3) виробляти в дитини звичку і прагнення до подолання труднощів; виховувати прагнення до створення власного оригінального досягнення;
- 4) розвивати винахідливість, допитливість дитини; спонукати її до вирішення задач, зміст яких пов'язаний з проявами відповідальності / безвідповідальності;
- 5) розвивати в дитини самостійність і критичність мислення;
- 6) виховувати потребу в самостверженні за допомогою докладання власних зусиль;
- 7) розвивати в дитині впевненість у собі, віру у власні сили. Дитина має постійно відчувати любов і схвалення з боку дорослих, увагу до будь-яких її досягнень;
- 8) формувати в дитини повагу до моральних цінностей: відповідальності, справедливості, порядності, надійності тощо.

Зміст кожного з наведених принципів детально роз'яснювався, деякі з них набували додаткового пояснення в ході індивідуальних консультацій.

На завершення опрацювання теми давали батькам орієнтований перелік обов'язків, які можуть покладатися на дитину старшого дошкільного віку : складати іграшки, прибирати посуд зі столу, ставити на місце взуття після прогулянки, поливати кімнатні рослини тощо.

Тема: «Батьківський приклад і його вплив на виховання в дитини відповідальності».

Опрацювання теми розпочиналося з бесіди за таким змістом:

– Якими мають бути батько і мати, щоб слугувати для своїх дітей прикладом?

– Як батьківський приклад може вплинути на виховання в дитини відповідальності, привчання її до виконання своїх обов'язків?

У процесі бесіди акцентували увагу на тому, що наслідування дітьми батьківського прикладу може здійснюватися як у формі неусвідомлюваного копіювання, так і у формі усвідомленого відтворення зовнішніх рис поведінки, дій і вчинків матері та батька. У дітей старшого дошкільного віку наслідування носить неусвідомлений характер і виступає в формі простого копіювання життя батьків, за яким вони постійно спостерігають. Мірою дорослішання дітей, наслідування видозмінюється і набуває більш свідомого характеру.

Окрема увага надавалася роз'ясненню того, що сила впливу батьківського прикладу залежить і від характеру відносин, емоційних контактів, які склалися між ними і дитиною.

У процесі бесіди пропонували для розгляду таку ситуацію:

Йдучи на роботу, мама попросила Оленку полити кімнатні квіти. Повернувшись додому, вона засмутилася, побачивши, що завдання не виконане. Дочка і раніше не завжди слухалася, не виконувала батьківські доручення.

Обговорення здійснювалося за такими напрямками:

– Яка якість дівчинки проявилася у цій ситуації?

– Як вчиняєте ви, коли дитина не виконує ваші доручення?

Відповіді батьків, з одного боку, розцінювалися нами як своєрідний діагностичний матеріал, зміст якого ми враховували в подальшій роботі. Було помічено, що батьки з низьким і середнім рівнем підготовленості до виховання в дітей відповідальності почали змінювати своє ставлення до цих питань на краще. Під час індивідуальних консультацій, які проводилися після заняття, дорослі ставили конкретні запитання щодо методів сімейного виховання, прагнули дізнатися, чи правомірними є їхні дії в тій чи іншій ситуації.

З аналогічними запитаннями зверталися і батьки, віднесені нами до високого та оптимального рівнів. Це рахувалося нами як свідчення підвищення в них інтересу до проблем виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності, що відіграло позитивну роль з огляду на розходження, які були виявлені на констатувальному етапі експерименту між кількістю батьків, котрі характеризуються високим і оптимальним рівнем підготовленості, та кількістю дітей, які реально перебували на аналогічних рівнях вихованості відповідальності.

З батьками середнього і низького рівня підготовленості було проведено тренінг «Неслухняні діти», в ході якого розповідали про найбільш поширені методи сімейного виховання відповідальності, наводили конкретні приклади. Увага акцентувалася на тому, що спектр методів може бути досить широким: від умовляння до вироку «замкну на замок». Давалася характеристика можливих наслідків застосування авторитарних методів.

Висновки. Проведена робота сприяла збільшенню кількості батьків, які були віднесені до високого рівня (53,4%) підготовленості до виховання в дітей старшого дошкільного віку відповідальності.

Позитивні зміни були зафіксовані на інших рівнях: оптимальний рівень – 32,7% % батьків; середній рівень – 13,9% батьків. Найсуттєвіший результат експериментальної роботи вбачаємо в тому, що низький рівень не був виявлений під час заключних зрізів у жодного з батьків.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо вивчення питання щодо підготовленості майбутніх дошкільних педагогів до виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з батьками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання відповідальності в молодших підлітків у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів : [монографія] / Л.В. Канішевська, А.А. Яцеленко. – К. : ЦП «Компринт», 2016. – 400 с.
2. Стаднік Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи : [монографія] / Н.В. Стаднік. – К. : ЦП «Компринт», 2016. – 164 с.
3. Стаднік Н. В. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні відповідальності в шестирічних дітей / Н.В. Стаднік: [метод. посібник]. – Біла Церква: КОІПОПК, 2007. – 64 с.

REFERENCES

1. Kanishevs'ka, L. V. Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannya vidpovidal'nosti v molodshykh pidlitkiv u pozaurochniy diyal'nosti shkil-internativ : [monohrafiya] / L.V. Kanishevs'ka, A.A. Yatselenko. – K. : TsP «Komprynt», 2016. – 400 s.
2. Stadnik, N. V. Vykhovannya vidpovidalnosti u ditei shestyrichnoho viku u vzaiemodii simi ta shkoly [monohrafiya] / N. V. Stadnik: TsP «Komprynt», 2016. – 164 s.
3. Stadnik, N. V. Vzaiemodiia simi i shkoly u vykhovanni vidpovidalnosti v shestyrichnykh ditei / N. V. Stadnik: [metod. posibnyk]. – Bila Tserkva: KOIPOPК, 2007. – 64 s.

Practical aspects problems of parent preparation for education of responsibility in children of a senior preschool age

N. V. Stadnik, Yu. O. Volynets

Abstract. The article deals with the problem of parents' preparedness for bringing up responsibility in children of the senior preschool age. The criteria, indicators and levels of parents' preparedness for raising responsibility in children of the senior preschool age are determined and researched. The content of work with parents is revealed in accordance with the developed program «Interaction of family and pre-school educational institution in the education of responsibility of children of the senior preschool age».

Keywords: *responsibility, children of senior preschool age, parents' preparedness for bringing up responsibility for the child in the senior preschool age, criteria, indicators, levels of parents' preparedness for bringing up responsibility in children of senior preschool age.*

Практические аспекты проблемы подготовки родителей к воспитанию ответственности у детей старшего дошкольного возраста

Н. В. Стадник, Ю. О. Вольнец

Аннотация. В статье рассмотрена проблема подготовленности родителей к воспитанию у детей старшего дошкольного возраста ответственности. Определены и исследованы критерии, показатели и уровни подготовленности родителей к воспитанию ответственности у детей старшего дошкольного возраста. Раскрыто содержание работы с родителями согласно разработанной программе «Взаимодействие семьи и дошкольного образовательного учреждения в воспитании ответственности у детей старшего дошкольного возраста».

Ключевые слова: *ответственность, дети старшего дошкольного возраста, подготовленность родителей к воспитанию у ребенка старшего дошкольного возраста ответственности, критерии, показатели, уровни подготовленности родителей к воспитанию ответственности у детей старшего дошкольного возраста.*